

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!*

Hónapokkal ezelőtt, amikor a mai kiállítás megnyitójára elkezdtem készülni, arra gondoltam, tekintettel a mai tárlat **Megismételt pillanat**, illetve a kiállított anyagot szélesebb kontextusban bemutató **Az idő fényképe** kiadvány címére, megpróbálom Önökkel ismertetni az idő kérdésköréről vallott nézeteimet, kísérletet teszek az idő és az alkotás kapcsolatrendszerének szubjektív feltárására, illetve felrajzolom Orbán Balázs, Veress Ferenc, Fekete Zsolt és az argentin író, Jorge Luis Borges tudatomban megjelenő összefüggéseit. Gondoltam, a készülődés jó alkalom lesz Magiszter Borges néhány számomra oly kedves és meghatározó írását, például *Az idő újabb cáfolata* c. kötetet újraolvasni. De valahogy úgy alakult, először mégiscsak **Orbán Balázs A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népközművészeti szempontból** című, számomra sokáig elérhetetlen köteteket vettem kézbe. Már az olvasás első órájában világos volt számomra, hogy eredeti szándékomról ez alkalommal lemondok és beszédem középpontjába a nagy szabadelvű unitáriust, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagját, az egykori országgyűlési képviselőt, a XIX. század talán legkiválóbb néprajztudósát és szociográfusát állítom.

„Kedves és kegyelt nekem e pont, a Székelyföldnek, szép hazámnak anyavárosa, mert itt végeztem tanulmányaimat, lelkem kiképződésének, a szellem ébredésének itt van kiindulási pontja, itt szívtam lelkembe azon lángérzelmeket, melyet emberi nyelven honszeretetnek, a lélek legdicsőbb irányeszméjének neveznek, itt tanultam meg a honom múltját, itt ismerkedtem meg annak magához ragadó nagyszerű történelmével, itt fogamzott meg az eszmélettel egyidejűleg a hon- és szabadságszeretetnek éltet irányát meghatározó dicső érzete.”ⁱ

Ha valaki így ír anyavárosáról, megbocsáthatóan vétkezik a kiállítás megnyitására felkért atyafi, amennyiben a fentebb idézet sorok szerzője születésének napján Székelyudvarhelyen nem annyira a látnivalókról, mind inkább azok felének az „elkövetőjéről” elfogultan és hosszabban értekezik. De ha még vannak önök között olyanok, akik továbbra is kételkednének eljárásom helyességében, fanyalognának a hallottak miatt, megnyugtatóan, illetve lelkük gazdagodására ajánlom a következő textust is:

„A Székelyföld középpontjához, legérdekesebb, legklasszikusabb helyéhez értünk, az anyaszéknek anyavárosához; háromszorosan anya nékem, mint kedves szülőföldem. És ki ne érezte volna azon szívmelegítő érzetet, mely minden romlatlan lelket meglep, midőn a helyet megközelíti, hol először pillantá meg a világosságot, s lenne bár e hely rút és kietlen, az mégis mindig a föld legkedveltebb pontja leend; kiindulási pontja gyakran egy szenvedés-, küzdelemteljes életnek; de azért mindig vonzó, mindig kedves, mert a kezdődő élet ártatlan örömei, a boldog gyermekkorok édes visszaemlékezései által van az kiszépitve, felékitve. És én egy olyan embertől, ki szülőföldjének látásánál öröme nem gerjed, fel nem lelkesül, félni tudnék; mert abból kihalt minden gyöngéd érzetem, minden hazaszeretet, minnek hiányával az egyén lelépett az emberi hivatás pályaköréről, s ördögge változott át.”ⁱⁱ

A Magyar Unitárius Egyház főgondnokaként, de egyszerű magyar emberként, itt és most, e kiállítás megnyitójának nyilvánosságát felhasználva hódolatomat fejezem ki az előtt, akit e városban és régióban a „legnagyobb székelyként” ismernek és emlegetnek. A magam lelkesedéséből és tehetségével már többször, de az elmúlt héten a magyarországi közszolgálati

médiában bejelentettem, kezdeményezzük, hogy Orbán Balázsról Budapesten utcát nevezzenek el, lehetőség szerint a belvárosban, másrészt egy egész alakos köztéri szobor állításával kívánunk életműve előtt tisztelegni. Ez utóbbi célkitűzésünk megvalósításában nagyon számítunk Önökre, udvarhelyszékiekre!

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Térjünk vissza a kiállításához! Elmondhatjuk, hogy a ma bemutatott tárlat képei közel másfél század alatt készültek el. 150 év egy ember életében nagyon hosszú, már-már beláthatatlan perspektíva, azonban a Gondviselő örökkévalóságában legfeljebb egy pillanat! Meggyőződésem, lesz olyan kor, olyan *pillanat*, amiben Orbán Balázs és Veress Ferenc fényképeket ifjú Fekete Zsolt és Méry Gábor fotóművészekkel együtt, egymás szellemi kortársaként fogják emlegetni, ugyanis – bármennyire is meghökkentő ez a kijelentés! - ezer látható és láthatatlan szállal kötődnek egymáshoz. Az itt látható képpárok és triptichonok egy része reményt áraszt, mások pedig a húsbavágó valósággal szembesítik a nézőt. Figyeljék meg, hogyan változott a természet állapota az eltelt időben. Örömmel konstatálhatjuk, helyenként erdők nőttek be a domboldalt, az élhető környezet esélyét sugallva, reményét a fenntartható fejlődés gondolatának. Ugyanakkor több olyan képpárral is szembe kell néznünk, ami őseink örökségének a teljes pusztulását mutatják be. Több olyan képpár van, ami egy elfáradt, befeléforduló kultúra alkonyáról és az előző helyét lendületesen elfoglaló új, csiszolatlan, a kifinomult ízlésűnek akár primitívnek tűnő életvitelről és annak leképezéseiről számolnak be. Némelyekben a letűnt kor egyfajta romlás virágaiként láthatjuk, a természet miként hódítja vissza az ember által egykoron meghódított tereket, miként áll vissza az önmagától létező világ rendje és őállapota, hogyan tűnik el mindaz, amit mi, a teremtés „koronái” civilizációnak nevezünk. Azt gondolom, az erdélyi magyar ember számára a kiállítás egésze összességében líraian melankolikus kicsengésű, csak fájdalommal lehet tudomásul venni, hogy *az* a bizonyos tündérvilág már csak képzeletünkben és a kor lenyomataiban létezik. Világunkat azonban keresztény derűvel szemlélve a kiállítás képeiben megtalálhatjuk azokat a fogódzókat, ami a jövőnkben vetett bizodalunkat erősítik.

Annak idején Orbán Balázs az itt látható fotókat a nagy mű, a ma már említett A Székelyföld leírásához szükséges előkészületi munkák keretében, feltárás és dokumentálás céljából készítette az 1860-as években. Közel 150 évvel később az események titkos története úgy hozta, hogy ifjú Fekete Zsolt horizontján Erdélyi Lajos, egykori marosvásárhelyi újságíró és fotós jóvoltából feltárultak ezek a képek. És akkor megszületett az az elhatározás, ami az itt látható műalkotásokhoz vezetett. Fekete ízig-vérig szubjektív alkotói vallomását megtalálhatják a sokkal több mint a kiállítás katalógusának tekinthető Az idő fényképe c. pazar albumban. Itt jegyzem meg, ezt a kötetet 2011-ben Budapesten az ún. év legszebb könyve címmel díjazták, ami, ismerve a kötet megjelenéséig elvezető munkálatok 10 éves folyamatának a részleteit, számomra azt is üzeni, hogy csak verejtékes és kitartó munkával lehet értéket teremteni. Köszönet érte barátainak, Fekete Zsoltnak és Méry Gábornak! Fekete Zsolt a felvételeket nem csak megismételte; ennyi nem lett volna elég ahhoz, hogy az ő *művészetéről* beszélhessünk. Ismétlései annak ellenére, hogy minden az eredeti perspektívából van exponálva, Orbán fotóinak, sőt annak a kornak és szellemnek az

újraértelmezései, Fekete kettős reflexiója a világra: egyrészt a 150 évvel ezelőttire, másrészt a kortársra. Emiatt művész ő és nem dokumentarista.

Ifjú Fekete Zsolt alkotásairól eddig is sokan és sokat írtak, reményeim szerint, így lesz a jövőben is! Arról azonban, hogy Orbán Balázs hol és kitől tanulta meg a fotózás nem könnyű mesterségét, már jóval kevesebben tudnak. Mondhatnánk azt is, a történet úgy kezdődött, hogy a selmecbányai akadémia frissen végzett bányamérnöke, Knechtel János önkéntesként Törökországba utazik, hogy társaival korszerűsítsék a nemesfémbányákat. Eredményes munkát végez, rövid időn belül kinevezik a birodalom bányáinak főfelügyelőjévé. Megtelepszik Isztambulban és feleségül veszi Foresti Eugéniát, egy gazdag görög család sarját, akitől lánya születik. Egy idő után minden elismerés és jóllét ellenére Knechtel haza akar térni szülőföldjére, de hitvese nem kíván vele tartani. Hirtelen felindulásból kislányával együtt hajóra száll és hazavitorlázik. A kis Eugéniát Kassán nevelőintézetbe írta, ő maga visszaindul, hogy feleségét is Magyarországra költöztesse. Hajója azonban viharba kerül, és vele együtt elsüllyed. Báró lengyelfalvi Orbán Pál és gróf Dessewffy Klára három lánya ugyanabban az intézetben tanul, mint a kis Eugénia. Miután kiderül, mi történt Knechtel Jánossal, az apával, Orbánék gyakorlatilag magukhoz veszik, kitaníttatják, majd saját gyermekként viszik haza udvarhelyszéki otthonukba. Knechtel Eugéniát mostohanagybátyja, Orbán János huszár kapitány veszi feleségül. Házasságukból született Lengyelfalván, 1829. február 3-án, Balázs napján, az a fiúgyerek, akit a kor szokása szerint Balásznak keresztelnek. A Konstantinápolyban maradt anyja, immár nagymama fáradhatatlan keresés után rátalál lányára és annak családjára. Erdélybe utazik, de a honvágy őt is hazaviszi. Otthon hatalmas palotát építtet. Az Orbán család 1846 tavaszán indul útnak Isztambulba, ám amire célhoz érnek, kiderül, hogy idősb Knechtel Eugénia időközben meghalt és az óriási vagyon a mohamedán egyházra szállt. Tizenhét év pereskedéssel tudják csak visszaszerezni. Időközben kitör az 1848-as forradalom és szabadságharc. Orbán Balázs 150 fős szabadcsapat élén siet haza, azonban elkésik, ugyanis Világosnál letették már a fegyvert. Ezt követően sem marad tétlen, a magyar menekülteket kezdi segíteni, Törökországban meghiúsít egy Kossuth ellen irányuló merényletet. Működése szemet szúr az osztrák konzulnak, aki katonakötelesként kikéri a török hatóságoktól. Orbán Balázs nem várja meg a döntést, Londonba hajózik. Onnan két év után Jersey, majd Guernesey szigetére. Itt ismerkedik meg Victor Hugoval, Louis Blanc-nal, illetve itt lesz Kossuth Lajos, Mészáros Lázár, Szemere Bertalan, Teleki Sándor és Perczel Mór kedvence. Victor Hugo vezeti be a fotózás rejtelseibe. Amikor 1859-ben 30 évesen szülőföldjére hazatér, magával hoz egy ezen a tájon akkor még jóformán ismeretlen fényképezőgépet, amivel elindul székelyföldi vándorútjára.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Azt gondolom Orbán Balázs és családja történetéből egy jó forgatókönyv-író egy igazi hollywoodi történetet kerekíthet, amiben romantika, szerelem, erotika, kalandok, forradalom és egyéb finomságok már-már szétfeszítik a történetet. A szülőföld szerelmeséről, ahogy az egykori unitárius főgondnok elődöm, Mikó Imre nevezi Orbán Balázst, előbb-utóbb nagyjátékfilm fog készülni, ez számomra nem vitás. A filmben Orbán Balázs fotográfusként is jele lesz!

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Végezetül engedjenek meg nekem, unitárius főgondnoknak egy merész feltételezést! Annak, hogy ez a kiállítás ma megnyíljon, hogy egyáltalán beszélhessünk Orbán Balázs fotóiról - és természetesen ifjú Fekete Zsolt reflexióiról -, kis túlzással kijelenthető, valószínűleg az volt a feltétele, hogy a Mester eljusson hozzánk, unitáriusokhoz.

„Újszékely templomán e felirat van:

IN HONOREM SOLIUS DEI.

Mi azt hirdeti, hogy e falut unitáriusok lakják. Ezen a reformáció korából származott legifjabb s legtisztább hitvallás Udvarhelyszéken leginkább el van terjedve; itt a havasoktól körülölelt vidéken tartották fenn magukat azon vallás hívei, mely kezdetben egész Erdélyben el volt terjedve s melyet az ország fejedelme is vallott egykoron, s mivel az a józan ésszel és evangéliummal egyező elveket vall, hitem szerint nemcsak a múlt, hanem a jövő vallása is, mert az emberiség úgy politikai, mint erkölcsi tekintetben hátramenni nem szokott; a balkörülményektől, a zsarnokságtól előidézett tespedés feltartóztathatja, megállapíthatja útjában, de elvégre is Isten szellemereje által érintve felébred letargikus álmából, s még nagyobb eréllyel s a mulasztásokat kárpótolni törekedvén, még nagyobb sebességgel szokott az előhaladás, a tökélyesülés útján előretörni.”ⁱⁱⁱ

Orbán Balázs miután megtalált minket, unitáriusokat, és betért hozzánk, soha többé nem hagyott el, még akkor sem, amikor saját székelykeresztúri népe a képviselői választásokon elárulta. Sok minden más mellett fényképeit is az unitárius egyházra, a székelykeresztúri unitárius kollégiumra hagyta. Szakmai szempontból a fotók a kollégium gyűjteményébe megfelelő helyre kerültek. Még elképzelni is rossz, mi történt volna, ha nem egy intézmény, hanem egy magánember jutott volna a hagyaték birtokába: több más esethez hasonlóan, vélhetően darabokra hullva, ismeretlenül és ismeretlenek kezében lappanganának ezek a kis csodák.

Köszönöm, hogy meghallgattak, ezennel a kiállítást megnyitom!

*Elekes Botond unitárius főgondnok beszéde 2013. február 3-án, Székelyudvarhelyen a Haáz Rezső Múzeumban a Megismételt pillanat c. kiállítás megnyitóján hangzott el.

ⁱ In: ORBÁN Balázs A Székelyföld (válogatás), Európa Könyvkiadó, 1982, 32.

ⁱⁱ I. m. 31.

ⁱⁱⁱ I. m. 29.